

УДК 351.861

Д.А. Купрієнко¹, В.В. Крутов², Д.В. Талалай³

¹ Національна академія Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького, Хмельницький

² Український союз промисловців і підприємців, Київ

³ Національна академія Служби безпеки України, Київ

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОРМУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ СИСТЕМ

У статті обґрунтовано методичний підхід щодо управління синергетичним потенціалом формування та сталого розвитку соціальних безпекових систем. Основна ідея пропонуваного підходу полягає у проведенні аналізу інформаційних кластерів зазначених систем на предмет наявності та векторів спрямованості організаційних потенціалів їх компонентів, а також умов їх реалізації. На основі цього обґрунтовано приймаються рішення щодо здійснення управлінських впливів на компоненти систем та умови їх функціонування. Репрезентований підхід доцільно використати при розробці концепцій формування та сталого розвитку соціальних безпекових систем різних рівнів.

Ключові слова: соціальна безпекова система, синергетика, організаційний потенціал, взаємодія, сталий розвиток, моделювання систем.

Вступ

Постановка проблеми. Загрози національній безпеці держави можуть мати внутрішній, зовнішній та комбінований характер. Генезис більшості внутрішніх загроз, як правило, зумовлюється накопиченням в суспільстві “критичної маси” проблем та суперечностей (напр., [1–3]). У свою чергу, внутрішні загрози формують сприятливе середовище для реалізації широкого спектру зовнішніх загроз. Входячи у певний взаємозв’язок і взаємопідсилюючись, внутрішні та зовнішні загрози перетворюються на більш стійкі – комбіновані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення національної і міжнародної безпеки постійно перебувають у фокусі уваги багатьох вчених. Значний науковий наробок в теорії безпеки зроблено відомими науковцями України, серед яких В.Ю. Богданович, В.П. Горбулін, М.Ф. Єжєв, А.Б. Качинський, В.А. Ліпкан, А.І. Семенченко, Г.П. Ситник, М.В. Сунгуровський та інші.

Разом із тим, безпека різних систем безпосередньо залежить від якості управління ними. Так, для забезпечення (гарантування) безпеки соціальна система повинна безперервно виробляти різні варіанти поведінки, обирати серед них кращій, а за необхідності корегувати вже той, що реалізовується, адже, відповідно до сучасних поглядів на стратегічне планування національної безпеки, “неможливо ефективно застосовувати традиційні підходи в умовах зростання невизначеності та мінливості зовнішнього та внутрішнього середовищ, здійснювати прогнозування на основі лише екстраполяції минулих та історичних тенденцій” [4].

Зокрема, результати аналізу нормативно-правових, наукових та навчально-методичних джерел, зокрема [1–16] свідчать, що вага іррегулярної компоненти у сучасних війнах і збройних конфліктах тільки зростає. Військова агресія, особливо на підготовчих та початкових етапах протиборства, маскується під форми партизанських і повстанських рухів, терористичних дій для повалення легітимної влади та режимів, які не влаштовують противника.

Так, наприклад, анексія і тимчасова окупація у 2014 р. частини території України (АР Крим і м. Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей, внутрішніх морських вод і територіального моря, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу), а також повітряного простору над цими територіями, відбувалася за підтримки завчасно підготовлених і організованих великих груп місцевого населення, недобросовісних співробітників органів державної влади, кримінальних елементів тощо [3–15]. І хоча більшість з них стало об’єктами вербування, залякування, шантажу, інформаційно-психологічних впливів противника, але суттєві передумови для цього були створені, у першу чергу, через низький рівень соціально-економічного розвитку України протягом більше ніж 25 років [1].

Спектр способів формування сприятливого середовища для дій агресора (збройних сил, сил спеціальних операцій, приватних воєнних/воєнізованих компаній) або злочинних угруповань різного масштабу (від малих місцевих груп до міжнародних синдикатів) досить широкий: починаючи від вербування пособницької бази (інформаторів, переправників, провідників тощо), і аж до впровадження злочинної

агентури у різні органи та гілки влади. Зазначене вкрай негативно впливає на гарантування національної і міжнародної безпеки – спотворює та руйнує ці системи.

На практичному досвіді підтвердилося, що у таких умовах уособлена діяльність окремих державних відомств як закритих систем не може бути достатньо ефективною, адже завжди виникають проблеми із дефіцитом тих чи інших видів ресурсів (напр., матеріальних, фінансових, інформаційних тощо), обмеженістю просторово-часового континуума легітимної діяльності цих інституцій, зловживанням адмінресурсом тощо.

Разом із цим, спираючись на результати аналізу процесу забезпечення національної та міжнародної безпеки (напр., [17–24]), можна стверджувати, що у цьому процесі все більшої ваги набувають такі поняття, як взаємодія, координація, співробітництво, спільні та узгоджені дії. Тобто мова йде про діяльність на основі спільних інтересів, що є свідченням важливості застосування синергетичного підходу не тільки між суб'єктами сектору безпеки і оборони, а й про використання потенціалу громадянського суспільства, міжнародного співробітництва з державними та недержавними суб'єктами тощо. *У зв'язку із цим актуальним є дослідження синергетичного потенціалу у соціальних безпекових системах різних сфер національної та міжнародної безпеки.*

Метою статті є обґрунтування методичного підходу щодо управління синергетичним потенціалом формування та сталого розвитку соціальних безпекових систем.

Виклад основного матеріалу

Як свідчить історія використання ізоляційно-захисної ідеології забезпечення безпеки, захист об'єктів безпеки є лише однією безпековою складовою, адже ізоляція об'єктів від оточуючого середовища та застосування способів забезпечення безпеки через захист не може повною мірою розкрити безпековий потенціал системи, а тому дієздатність такого підходу може бути лише короточасною [25]. Тому, у даному контексті раціональним, на наш погляд, може бути підхід, заснований на формуванні середовища, сприятливого для інтеграції інтересів та зусиль як об'єктів безпеки, так і суб'єктів її забезпечення, створення на цій основі нової квазівідкритої (частково відкритої) дисипативної соціальної безпекової системи, до якої увійдуть підсистема забезпечення безпеки і підсистема носіїв інтересів у визначеній сфері. Причому, окремі компоненти створюваної системи можуть перебувати у двох цих підсистемах одночасно. Водночас, слід урахувати той факт, що безпека досліджуваної системи передбачає наявність множини станів, при яких цілісність, стійкість та інші важливі для її нормального

функціонування параметри залишаються у допустимих межах, що визначаються потребами самої системи. Таким чином, забезпечення безпеки не є стримуючим фактором, що заперечує інновації, а, навпаки, сприяє активній успішній адаптації до динамічних умов існування відповідно до принципу “без безпеки немає розвитку, без розвитку немає безпеки” [26].

Для формалізації цих процесів використаємо методологічний підхід, запропонований у роботі [4]. Так, сталий розвиток соціальної безпекової системи (як реалізацію безпекової політики) за критерієм U_r умовно покажемо монотонно зростаючою фазовою траєкторією F_t (рис. 1).

Це означає, що у момент контрольного часу T_k досліджувана система S досягла рівня свого розвитку U_k . Для наочності рівень розвитку системи на рисунку репрезентовано одним агрегованим критерієм безпеки у відносній величині отримання суспільного блага від реалізації безпекової політики. При побудові, наприклад, державної системи моніторингу національної безпеки це значення із відповідним ваговим коефіцієнтом має агрегуватися до глобального критерію національної безпеки.

Зважаючи на визначення, сталий розвиток системи досягається тоді, коли фазова траєкторія буде монотонно зростаючою, а для цього, насамперед, необхідно забезпечити соціально-економічну й суспільно-політичну стабільність у досліджуваному просторовому кластері. Підвищення стабільності характеризує більш повну реалізацію місії системи як результат балансування інтересів її компонентів шляхом нейтралізації (зменшення впливу) деструктивних факторів та задоволення державних і суспільних потреб. У свою чергу, це забезпечує цілісність усього суспільного організму системи та дає змогу досягати підвищення рівня її керованості.

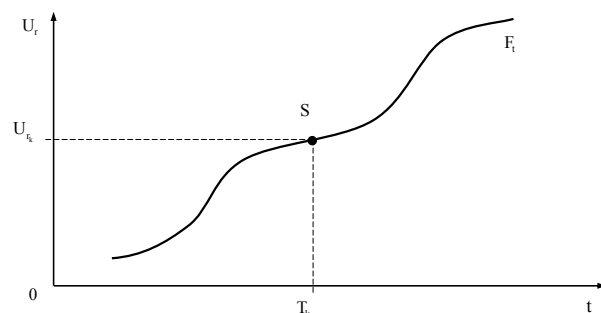

Рис. 1. Приклад фазової траєкторії сталого розвитку системи S [4]

Оскільки національна і міжнародна безпеки (у контексті яких ми вивчаємо соціальні безпекові системи) є політичними категоріями, розглянемо варіанти забезпечення їх стабільності на засадах політич-

ної науки, у якій розрізняють стабільні, середньо-стабільні та вкрай нестабільні режими [27]. Крім того, розрізняють абсолютну (повну), статичну та динамічну стабільність. Стабільність безпекової системи являє собою складне явище з такими параметрами, як, наприклад, адекватність, надійність та ефективність системи моніторингу й управління, спроможності (достатності потенціалу) щодо забезпечення визначених легітимних порядків тощо. Причому, кожний з цих варіантів та їх поєднань має певні можливості управління станом системи, резерви й ресурси регулювання громадських порядків, здатності до самозбереження та розвитку. Для досягнення стабільності можуть використовуватися різні

інструменти впливу: від переконання і заохочення вільної активності громадян до законного застосування сили. Стабільність не виключає змін або реформ, але передбачає наявність певних передумов їх здійснення для забезпечення мінливих суспільних потреб та унеможливлення реалізації загроз, які можуть перешкоджати їх реалізації.

В контексті дослідження найбільшим показовим (екстремальним) потенціалом володіють стабільні динамічні та статичні нестабільні режими, які і розглянемо далі. У теорії стабільності складних систем вони інтерпретуються за допомогою двох найуживаніших моделей: стійкої стабільності і нестійкої стабільності (рис. 2, а, б).

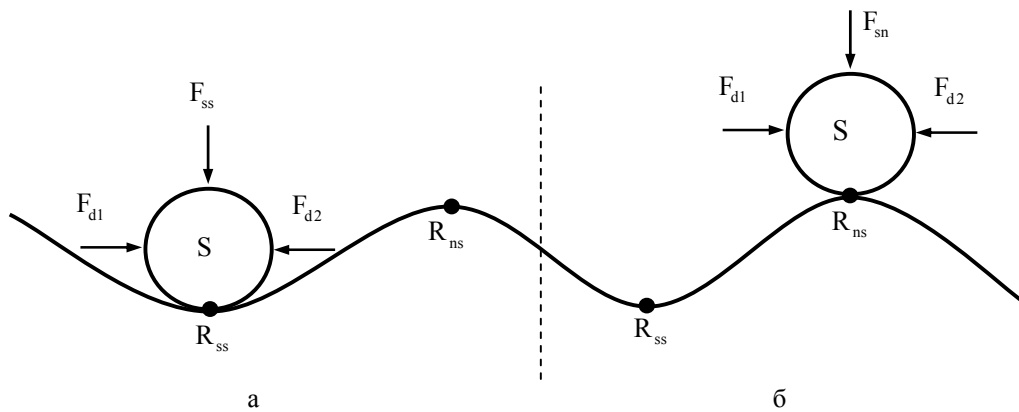

Рис. 2. Моделі стабільності складної системи: а – стійка; б – нестійка [4]

Моделю умов розвитку системи S на рис. 2, а описує такі умови її функціонування, за яких при реалізації безпекової політики забезпечується задоволення не лише державних інтересів, але й прав та свобод людини, потреб суспільства. Зокрема, цьому сприяє наявність та дієздатність системи зворотного зв'язку, систем парламентського та громадського контролів, незалежної судової влади, незалежних ЗМІ, розвиненого громадянського суспільства та інших атрибутів демократичної держави. Наявність увігнутої дискримінаційної характеристики є необхідною умовою отримання синергетичного ефекту, за рахунок якого в системі здійснюється саморегулювання. Так, на рис. 1 R_{ss} – це точка стійкої стабільності системи S згідно з досягнутим рівнем розвитку системи U_k . При цьому, величина увігнутості дискримінаційної характеристики відображає як знак відхилення системи від рівноважного стану, так і величину цього відхилення.

Адаптаційний механізм безпекової системи до зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих впливів полягає в такому. Реагуючи на результати моніторингу стану безпеки, зауваження та скарги з боку носіїв інтересів у визначених сферах, а також відповідні критичні виступи у ЗМІ, суб'єкти забезпечення безпеки мають визнавати свої недоліки та

приймати своєчасні і якісні рішення щодо удосконалення діяльності, які влаштовуватимуть суспільство. Причому безпекова система сама повертається у початкову точку R_{ss} . У такій системі є сприятливі можливості для зменшення суспільних збитків унаслідок неефективного управління, лобювання певних інтересів, протекціонізму, корупційних дій тощо. У такій моделі розмір збитків, яким вдалося запобігти, залежить від часу реакції описаної вище “вимірювальної підсистеми”. Водночас суспільство може і не зазнати втрат взагалі, якщо буде виявлено не самі наслідки реалізації певних загроз (у т. ч., тінювих схем та угод, корупційних дій, фактів недотримання прав та свобод людини), а наміри здійснити протиправні дії, та вжито відповідні запобіжні заходи. Зокрема, ефективність функціонування такої системи багато у чому залежить від запровадження системи прогнозування (раннього виявлення) та моніторингу загроз, організації і функціонування координаційно-моніторингового безпекового центру щодо недопущення переростання потенційних загроз у реальні, використання інституту незалежної експертизи документів стратегічного планування (концепцій, стратегій, програм, проектів тощо) та інших важливих рішень.

У складній соціальній безпековій системі завжди діють різні дестабілізуючі сили, умовно позначені на рис. 2, як F_{d1} та F_{d2} , які можуть мати різноспрямовані вектори. Якщо одна із цих сил стане переважати інші, і під її тиском буде прийнято відповідне рішення, система через певний час перейде у

новий стан (рис. 3). Втім, для того, щоб система опинилася в точці стійкої стабільності, потрібно значно більше часу. Крім того, в процесі такого переходу можуть утворитися нові дестабілізуючі сили, для нейтралізації або урівноважування яких будуть потрібні нові ресурси.

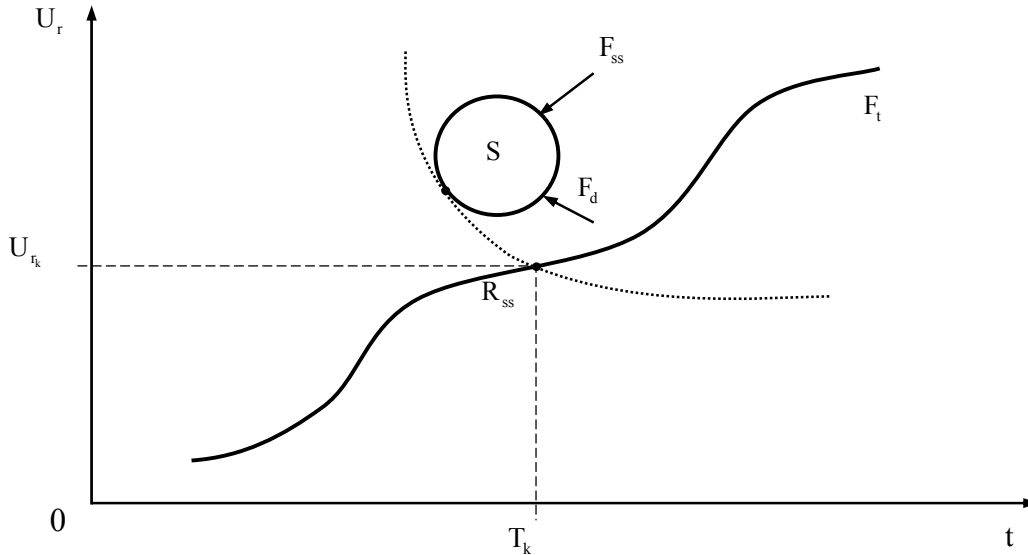

Рис. 3. Приклад реакції системи S , що розвивається за моделлю стійкої стабільності, на гіпотетичну дестабілізуючу силу F_d [4]

Слід підкреслити, що стабілізуюча сила F_{ss} системи (рис. 2) може характеризувати, напр., повноваження суб'єктів забезпечення безпеки та ефективність їх реалізації. Призначення цієї сили щодо сталого розвитку системи – не допустити появи такого потенціалу дестабілізуючих сил F_{d1} й F_{d2} , які б вивели цю систему із точки стійкої стабільності R_{ss} на таку відстань, коли повернення на умові саморегулювання в цю точку буде неможливим. Характерним для даної моделі є те, що зі збільшенням “глибини яру” (рис. 2, а), тобто з підвищенням стабільності, для збереження на виході того ж результату, потрібно або меншу за величиною стабілізуючу силу, або дестабілізуючі сили повинні мати більшу величину. Оскільки з кожною силою пов'язуються цілком конкретні ресурси, то природно, що система зі стійкою стабільністю зажадає менше коштів для збереження свого статусу у випадку росту дестабілізуючих сил, що і є *головною ознакою виникнення синергетичного ефекту*.

Модель нестійкої стабільності системи (рис. 2, б) характеризується тим, що опукла траєкторія описує умови функціонування авторитарної системи, при якій стійкий стан у точці нестійкої стабільності R_{ns} забезпечується стабілізуючою силою F_{sn} (напр., підвищенням рівня бар'єризації державного кордону за рахунок тотальних прикордонних та

митних перевірок, зведення системи інженерних споруд та важкоздоланих загороджень за концептом “прикордонних стін”, авторитарним прийняттям важливих рішень без урахування громадської та експертної думки тощо).

Стабільність безпекової системи, яка побудована за такою моделлю, є більш чутливою до впливу дестабілізуючих сил, і, природно, для збереження стабільності потрібна більша за величиною стабілізуюча сила F_{sn} , а отже, і більше ресурсів.

Однак, незалежно від досягнутого рівня стабільності, держава та суспільство зацікавлені у своєму прогресивному розвитку. Для цього належить будувати безпекову політику таким чином, щоб зменшувати або нейтралізувати внутрішні та зовнішні деструктивні чинники, збільшувати можливості щодо більш повної реалізації національних та міжнародних інтересів, примножувати визнані цінності й забезпечувати тим самим сталий розвиток суспільства і держав. Такий підхід обумовлює *спільну місію – сталий розвиток соціальної системи на основі самоорганізації на заданому часовому проміжку*.

Так, на рис. 4 репрезентована графічна інтерпретація синергетичної моделі сталого розвитку системи. Рис. 4 а відображає взаємодію інтересів компонентів системи (напр., А-Е – інтереси, відповідно, людини/громадянина, суспільства, держави, групи держав регіону, транснаціональних корпора-

цій тощо).

Наочно видно, що можуть бути певні інтереси, які не збігаються, а також збігаються частково або повністю у різних учасників. Від ступеню консолідації цих інтересів залежатиме рівень корисного ефекту, який може збільшуватися із просуванням у напрямку від початкового стану "0" до гіпотетично ідеального стану, позначеного як "ABS". На рис. 4, б

відображено процес формування за рахунок динамічної стабільності "глибини яру" ("ABS" відповідає точці R_{ss} на рис. 2, а), а також стан стаціонарної стійкої нестабільності ("0" відповідає точці R_{ns} на рис. 2, б). Заслугує на увагу інтерпретація зміни спроможності дестабілізуючих сил F_d щодо виведення системи зі стану рівноваги у залежності від рівня корисного ефекту.

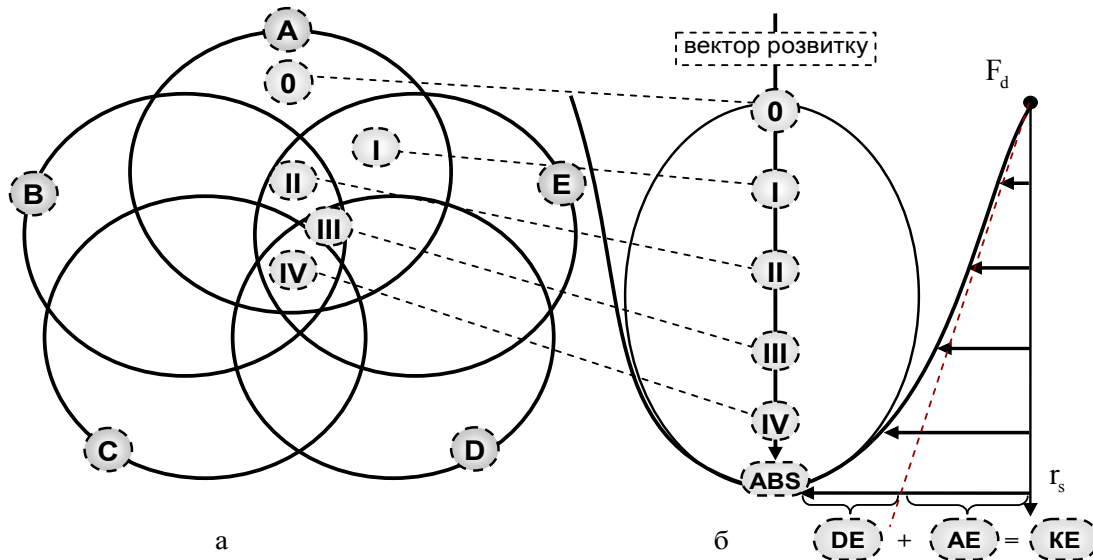

Рис. 4. Графічна інтерпретація синергетичної моделі сталого розвитку соціальної безпекової системи:
 А-Е – сфери інтересів компонентів системи; 0-ABS – рівні синергетичного ефекту;
 АЕ – адитивний ефект; DE – додатковий (синергетичний) ефект; KE – корисний ефект

Так, наприклад, держава виконує функцію захисту від загроз шляхом бар'єризації державного кордону, яка реалізуються органами виконавчої влади – державні суб'єкти інтегрованого управління кордонами [22]. З іншого боку, держава є носієм економічних інтересів, які прямо чи побічно реалізуються, зокрема, за рахунок зовнішньоекономічної діяльності, створення позитивного іміджу та привабливого інвестиційного клімату, розкриття транзитного та туристичного потенціалу, трудової міграції тощо. При цьому, системоутворюючою ознакою (сферою спільних інтересів компонентів) зазначеної системи може слугувати її сталий розвиток як спільна місія.

У зв'язку із викладеним систему безпеки доцільно досліджувати на основі теорії синергетики, з погляду якої в організаційних системах (далі – оргсистемах) – соціальних керованих системах будь-якого масштабу (підрозділ, інституція, місто, держава, регіональне об'єднання держав, міждержавні організації тощо) інтерес представляють не всі властивості їх компонентного складу, а лише ті з них, що визначають здатність впливати на діяльність оргсистем і середовищ їх функціонування [28]. Такі

впливи називають організаційними потенціалами (далі – оргпотенціалами) компонентів систем.

Уважається, що тим або іншим оргпотенціалом володіє кожний компонент оргсистеми. З метою дослідження оргпотенціалів, у першу чергу, їх необхідно систематизувати за певними ознаками і з'ясувати взаємозв'язки між ними, тому що оргпотенціали бувають як конструктивними, так і деструктивними (суперечливі та різноспрямовані). Систематизація забезпечить виявлення можливостей щодо більш ефективного управління оргпотенціалами, тобто дозволить краще регулювати їхній прояв (напр., активізувати потрібні потенціали, гасити шкідливі, притримувати одні або шукати інші). Зіткнення й дисбаланси між оргпотенціалами призводять до дезорганізації, і тоді для утримання оргсистеми в стабільному стані може знадобитися значно більше зусиль і ресурсів. У такому випадку відбувається сутнісна дезорганізація, яка в тій чи іншій мірі властива всім оргсистемам [28]. Ключовим поняттям впливу оргпотенціалів визначено *порядок*, який є такою мірою, що забезпечує найбільшу життєздатність оргсистеми, ефективно її функціонування.

При цьому одні з оргпотенціалів (*синергики*) задають оргсистемам потужну динаміку, інші (*синк-*

ретики) лише утримують стабільність, треті (*ентропіки*) діють руйнівню. Таким чином, синергетика вивчає організацію системи як взаємодію трьох сил – властивостей її компонентів: *синергиків, синкретиків і ентропиків* [28].

Розглянемо ці оргпотенціали більш докладно.

Синергики – це такі цілі, мотиватори, компетенції, ресурси, які створюють у соціально-організаційному середовищі конструктивну напругу, інноваційність і проактивність, орієнтацію на максимальні досягнення із множинним ефектом.

До *синкретиків* можна віднести визначений (існуючий) порядок і заходи з його підтримання, що мають охоронну дію на утримання цілісності, стабільності, сталості, наступності стану, керованості оргсистеми.

Ентропіки – це фактори ослаблення або руйнування визначеного порядку, деструктивної напруги, неузгодженості, які призводять до втрат та дезорганізації. На наш погляд, доцільно розрізняти ентропіки, які призводять а) до формального функціонування (напр., поверхневе виконання обов'язків); б) навмисного шкідництва (дисциплінарні, адміністративні, кримінальні правопорушення).

Таким чином, синкретики виконують роль бази, основи порядку будь-якої оргсистеми, яку слід захистити від ентропиків. Однак для адаптації до нових умов і прогресу потрібні синергики.

З урахуванням одночасної і часто суперечливої взаємодії між собою всіх цих силових векторів у кожній оргсистемі, актуальним є питання про їхнє узгодження, оцінку й вибір способів впливу на їхні прояви. При цьому важливо відмітити, що за певних умов (залежно від внутрішніх і зовнішніх мотиваторів та стимуляторів) оргпотенціали можуть видозмінюватися за величиною та вектором. Це обумовлене безперервною дією принципу розвитку (еволюції й інволюції), який об'єктивно й повсюдно закладений у природу оргсистем.

Розуміння цього формує ментальні передумови для оптимізації процесу управління оргсистемами за рахунок створення та реалізації потенціалу самоорганізації і саморозвитку. І якщо це прийняти до уваги, то пошук і створення синергиків, вироблення методів їх формування для демократичного суспільства – є пріоритетними напрямками. При цьому безперечна також потреба й у синкретичності. Саме вона може протидіяти ентропікам і стримувати швидку динаміку синергиків.

Отже, синкретики забезпечують збереження порядку, синергики – його розвиток, а ентропіки здійснюють дезорганізацію. Разом із тим, у теорії й практиці синергетики доведено, що *джерелом дезорганізації* можуть бути всі три компоненти. Так, напр., нововведення (синергики), впроваджені у прискореному режимі та під натиском або за бага-

тьма напрямками одночасно, можуть суттєво руйнувати встановлений порядок. У свою чергу, синкретики можуть задавати оргсистемі настільки високу інерцію, що вона призведе до нагромадження в ній стагнації, унаслідок чого вона застаріває. У такому випадку синкретики перетворюються в ентропиків. В окремих випадках вплив ентропиків може бути корисним, напр., шляхом виявлення «слабких місць» у встановленому порядку, очищаючи й «оздоровлюючи» його від непотрібних та/або шкідливих елементів.

Зважаючи на динаміку розвитку оргсистем, оргпотенціали не можуть бути узгоджені повністю, так, щоб один завжди слугував підкріпленням іншому. Звичайно вони перебувають у певній дисгармонії, протидіють.

Сила синергетичних зв'язків поступово зростає залежно від системоутворюючого чинника. Так, напр., якість управління системою буде пропорційно зростати при розвитку у ній відповідного вектору співробітництва: «за завданнями – за правилами – за цілями – за цінностями».

Отже, оргпотенціали в системі розподіляються таким чином: ентропійний рівень – несумісність відносин, синкретичний рівень – сумісність, синергетичний рівень – взаємопосилення.

Нижче розглянемо деякі можливості управління оргпотенціалами на прикладі системи прикордонної безпеки (ПБ). Місія цієї системи слідує з тлумачення поняття прикордонної безпеки як складової національної і міжнародної безпеки, яка характеризує прийнятний рівень захищеності життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів в прикордонному просторі, при якому здійснюються оперативне виявлення та припинення правопорушень, протидія зовнішнім і внутрішнім загрозам, планомірна діяльність щодо усунення причин їх виникнення, а також створюються умови для сталого розвитку прикордонних територій, здійснення законної транснаціональної і транскордонної діяльності, подорожування осіб, дотримання прав і свобод осіб, які шукають притулку та/або захисту».

Отже, система ПБ є квазівідкритою та має змішану структуру, тобто містить багато компонентів, розподілених за різними рівнями, стратами, шарами та ешелонами. У свою чергу, це значно ускладнює дослідження функціонування всієї системи ПБ у цілому. З метою дослідження цю систему необхідно умовно розподілити на окремі інформаційні кластери. Це зменшить вірогідність упущення з розгляду важливих унікальних аспектів, які притаманні лише об'єктам та процесам у конкретному просторово-часовому континуумі. Отже дослідження оргпотенціалів доцільно проводити «децентралізовано».

Ознаки «децентралізації» можуть бути: *просторовими* (напр., окремі ділянки прикордоння: кате-

горії пунктів пропуску через державний кордон: міжнародний, міждержавний, місцевий); *процесуальними* (напр., за формами оперативно-службової діяльності); *суб'єктивними* (напр., Війська протиповітряної оборони, Державна прикордонна служба, громадське формування з охорони громадського порядку і державного кордону); *компонентними* (напр., людина, суспільство, суб'єкти міжнародних відносин); *рівневими* (напр., місцевий, внутрішній регіональний, національний, міжнародний регіональний, глобальний) тощо.

Для практичної реалізації зазначених положень пропонуємо методичний підхід щодо управління синергетичним потенціалом сталого розвитку соціальної безпекової системи, побудований на методиці, викладеній у [28]. Він складається з п'ятьох етапів, представлених нижче.

1. Виділення кластеру для дослідження.

2. Визначення компонентного складу кластеру, його структури та зв'язків між компонентами.

3. Проведення аналізу (діагностування) кластеру щодо збалансованості інтересів компонентів. На цьому етапі виявляються можливості щодо оптимізації його функціонування з орієнтуванням на синергетичний рівень. Завдання балансування інтересів полягає у пошуку міри конструктивного напруження між трьома зазначеними групами оргпотенціалів для забезпечення сталого розвитку. У найпростішому варіанті для цього потрібно відповісти на низку згрупованих запитань (п. 3.1–3.5).

3.1. Чи є в кластері синергики? Хто або що виконує цю роль? Чи їх достатньо? Що пригнічує або активізує їх? Які синергики плануються для впровадження на майбутнє?

3.2. Чи надійні в кластері синкретики? На чому тримається цілісність кластеру, єдність цілей і дій у ній? Чи достатньо великий запас міцності кластеру? Чи не занадто ці синкретики стримують дії синергиків? Чи не можуть якісь важливі синкретики ослабнути, зникнути?

3.3. Яка сила й спрямованість ентропиків? Які з них особливо небезпечні? Як їх можна виключити або обмежити? Звідки можуть з'явитися нові ентропики? Чи можна їх вчасно діагностувати та попередити? Які синкретики треба підсилити в організації, щоб взяти ризики від реалізації ентропиків під контроль?

При цьому, потрібно врахувати, що деструктивно на життєздатність кластеру можуть впливати дві групи факторів – це хаос та дезорганізація. І, якщо хаос – це відсутність порядку, то дезорганізацією є порушення правил порядку. Зауважимо, що в міру розвитку організаційних систем хаос в них все більше заміщується порядком або дезорганізацією. В теорії синергетики для оцінки міри порушень пропонується ранжувати їх впливи (від найменшого) за шкалою, наведеною у табл. 1.

3.4. Якими є найбільш імовірні умови (обставини) видозмін оргпотенціалів та як це може вплинути на функціонування кластеру?

Таблиця 1

Оцінка міри порушень

Варіант дезорганізації	Характеристика
Розхитування порядку	Коли межі правил стають невизначеними, розмиваються, а їх дотримання чи відхилення від них важко оцінити.
Недотримання порядку	Коли деякі правила не сприймаються оргсередовищем і переходять у розряд так званого «недіючого порядку».
Дезінтеграція порядку	Коли одні компоненти взаємодії дотримуються правил, а інші – ні, або ж керуються іншими правилами.
Суперечливість порядку	Коли одні правила виключають інші або виконання одного правила стає порушенням іншого.
Руйнування порядку	Коли порядок фактично відміняється чи заперечується діями компонентів.

Таке запитання буде доречне у відношенні до кожної категорії компонентів кластера, адже гіпотетично кожен з них має усі оргпотенціали та може бути синергиком, синкретиком чи ентропиком. Так, напр., у соціальних системах *в умовах відсутності цілеспрямованих комплексних управлінських впливів на оргпотенціали з акцентом на синергики часто відбувається самоорганізація ентропиків*. Зокрема, низький рівень соціально-економічного та ідеологічного розвитку прикордоння із недостатнім забезпеченням діяльності правоохоронних органів призводить до того, що контрабанда підакцизних товарів переходить від епізодичних до промислових обсягів

із залученням корумпованих елементів з владно-управлінських структур [1].

Отже, у залежності від суспільних аксіологічних, політико-ідеологічних настроїв населення прикордоння, від сприйняття ними образу держави та інститутів влади, рівня якості їхнього життя, оргпотенціал цього населення може слугувати або «потужним щитом» на захисті національних та регіональних інтересів (зокрема за рахунок створення та функціонування громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, агентурної мережі тощо), або навпаки – бути джерелом зародження та розповсюдження антиконституційної

злочинності (зокрема, сепаратизму, екстремізму, радикалізму, іредентизму, тероризму, розкрадання національних багатств тощо), бути пособницькою базою для злочинної діяльності, не мати належної стійкості щодо інформаційно-психологічних впливів противника в умовах гібридної війни.

Таким чином, управління оргпотенціалами системи ПБ повинне мати на меті побудову «сильних прикордонних регіонів», які консолідовані в інтересах національної і міжнародної безпеки з урахуванням задоволення життєвих потреб громадян.

В аналогічний спосіб можна проаналізувати умови мінливості оргпотенціалів компонентів кластеру будь-якого масштабу, напр., держав-співучасниць Європейського Союзу, Балто-Чорноморського регіону, ГУАМ тощо.

3.5. Які ще питання у взаємодії і співвідношенні оргпотенціалів потрібно поставити, щоб врахувати унікальність досліджуваного кластеру?

4. Прийняття та узгодження рішень щодо удосконалення існуючих та визначення нових правил порядку функціонування системи ПБ. При цьому на стадії доопрацювання встановленого порядку потрібно уникнути три передумови дезорганізації, а саме:

1) нечітке формулювання правил (помилково чи навмисно), що призводить чи передбачає різне тлумачення їх змісту;

2) правила не узгоджені між собою, суперечать одне другому;

3) правила не зіставлені особливостям конкретного оргсередовища, на впорядкування якого вони спрямовані, не оцінена їх прийнятність у цих умовах.

5. Розробити систему моніторингу безпеки, яка призначена не тільки для аналізу загроз і ризиків, але й стану сформованості умов для вигідної законної діяльності усіх учасників соціальної системи.

З метою формалізації проведення репрезентованого методичного підходу пропонується використати евристичні методи наукових досліджень. Причому експерти мають обратитися від усіх компонентів кластеру, щодо яких досліджуються оргпотенціали.

Наприкінці статті зазначимо, що схвалена Указом Президента України Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [24] містить значний синергетичний потенціал, який доцільно використати для формування соціальних безпекових систем на нових якісних засадах. Метою цієї Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та виведення України на провідні світові позиції. Задля цього визначені чотири напрями:

вектор розвитку – забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя;

вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності ін-

вестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні;

вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни;

вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

При реалізації цих векторів передбачено формування ефективних моделей державно-приватного партнерства, забезпечення правопорядку максимально прозоро та дружньо для суспільства, реалізацію цілісної державної політики, яка спрямована на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики (загрози), підвищення особистої відповідальності громадян, синергії зусиль органів влади, бізнесу та громадянського суспільства. Планується, що за результатами загальнонаціонального опитування рівень довіри громадян до органів правопорядку становитиме не менше 70 %. Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Таким чином, є цілком реальні передумови для повноцінної реалізації латентного синергетичного потенціалу щодо формування, функціонування та сталого розвитку соціальних безпекових систем.

Висновки

Будь-який, навіть достатньо досконалий організаційний порядок системи, рано чи пізно зазнає застарівання, а тому управління системою полягає у його безперервному моніторингу та адекватному оновленні. На сьогодні Україна перебуває в умовах трансформації національного та регіонального масштабів. Це завдає посилену динаміку потребі пошуку та прийняттю ефективних рішень в усіх сферах життєдіяльності, особливо щодо забезпечення безпеки.

З цією метою у статті зроблено акцент на необхідності балансуванні інтересів учасників соціальних безпекових систем, тобто на значущості формування та сталого розвитку синергетичного потенціалу щодо забезпечення безпеки.

Основна ідея пропонованого методичного підходу полягає у проведенні аналізу інформаційного кластеру визначеної системи на предмет наявності та векторів спрямованості організаційних потенціалів її компонентів, а також умов їх реалізації. На основі цього приймаються обґрунтовані рішення щодо здійснення управлінських впливів як на компоненти, так і на відповідні умови.

Репрезентований методичний підхід доцільно використати при розробленні концепцій формування та сталого розвитку соціальних безпекових сис-

тем різних рівнів. При наявності розвинутої командності, спільних цінностей, інтересів та цілей, учасники системи можуть самі компенсувати виявлені прогалини і будуть намагатися діяти узгоджено.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на формалізацію зазначеного методичного підходу при моделюванні окремих соціальних безпекових систем, а також на створення системи прогнозування (раннього виявлення) та моніторингу загроз, недопущення їх переростання в реальні.

Список літератури

1. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.
2. Кононенко К.А. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський простір: аналіт. доп. / К.А. Кононенко, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська. – К.: НІСД, 2016. – 65 с.
3. Про Заяву Верховної Ради України “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків”: Постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 № 337-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 22. – Ст. 153.
4. Богданович В.Ю. Методи державного управління забезпеченням національної безпеки у її визначальних сферах: навч. посіб. / В.Ю. Богданович, А.І. Семенченко, М.Ф. Єжеев. – К.: НАДУ, 2008. – 136 с.
5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово-окупованій території України: Закон України від 15.10.2014 № 1207-VII (із змінами станом на 07.02.2017) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.
6. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 № 254-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 17. – Ст. 128.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Военної доктрини України”: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 // Урядовий кур’єр. – 2015. – № 178.
8. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році”. – К.: НІСД, 2017. – 928 с.
9. Історія інформаційно-психологічного протидіювання: підруч. / [Я.М. Жарков, Л.Ф. Компанцева, В.В. Остроухов та ін.]; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Є. Д. Скулиша. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 212 с.
10. Галака О.М., Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього / О.М. Галака, О.А. Ілляшов, Ю.М. Павлюк // Наука і оборона. – 2007. – № 4. – С. 10-15.
11. Арзумян Р.В. Определение войны в 21 веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6–8 апреля 2010 г. / Р.В. Арзумян. – Ереван, 2011. – 60 с.
12. Анализ Баткенских событий 1999–2000 гг. (Испытание на прочность: Баткен 1999 – 2000 гг. “часть двадцать четвертая”) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.easttime.ru/analytics/kyrgyzstan/2013/05/14/ analiz-batkenskikh-sobytiy>.
13. Серватюк В.М. Структура незаконних збройних формувань та особливості їхньої тактики дій на південному сході України / В.М. Серватюк, М.М. Поліщук // Збірник наукових праць НАДПСУ. Сер.: Військові та технічні науки. – 2015. – № 1. – С. 131-146. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_vtn_2015_1_13.
14. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / І.Б. Медицький; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 20 с.
15. Russian new generation Warfare Handbook / Prepared for U.S. Army Asymmetric Warfare Group 2016. – 68 pg. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://portal.awg.army.mil>.
16. Radicalization: Relevant Psychological and Sociological Concepts / Prepared for U.S. Army Asymmetric Warfare Group: TJHU APL, 2010. – 94 pg. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://portal.awg.army.mil>.
17. European Commission (EC) (2007), Guidelines for Integrated Border Management in the Western Balkans. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/cards/publications/ibm_guidelines_en.pdf.
18. Border Security and Management Concept: Framework for Co-operation by the OSCE Participating States. 13 Meeting of the Minsk Council, Ljubljana, December 2005. MC. DOC/2/05. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/mc/17452?download=true>.
19. Хартия европейской безопасности. Стамбул, 1999 г. // Человек и право. – 2000. – № 2. – С. 34-45. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www1.um.edu/humanrts/russian/osce/basics/Reurosecharter.html>.

20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року „Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”: Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/216 // Урядовий кур’єр. – 2016. – № 52.
21. Аксиоматичні основи теорії взаємодії службово-бойових систем / І.О. Кириченко, Ю.В. Аллеров, В.І. Тробюк, Ю.Ф. Урсакий // Честь і закон. – Х.: Військ. ін-т ВВ МВС України, 2006. – № 1. – С. 9-17.
22. Концепція інтегрованого управління кордонами: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2015 р. № 1149-р. // Законодавство України, сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1149-2015-%D1%80>.
23. Про затвердження Порядку здійснення координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань додержання режимів на державному кордоні: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 1999 р. № 48 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/48-99-%D0%BF>.
24. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // Урядовий кур’єр. – 2015. – № 6.
25. Урсул А.Д. Синергетический подход к исследованию безопасности / А.Д. Урсул // NB: Национальная безопасность. – 2012. – 2. – С. 1-47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-notabene.ru/nb/article_207.html.
26. Лысенко С.А. Теория управления безопасностью социальных систем (организаций): курс лекций / С.А. Лысенко. – К.: ДП Изд. Дом “Персонал”, 2014. – 460 с.
27. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Антология мировой политической мысли: В 5 т. М., 1997. Т. II. С. 630-642 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-notabene.ru/nb/article_67.html.
28. Пригожин А.И. Деорганизация: Причины, виды, преодоление / А.И. Пригожин. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 402 с. (Серия “Синергичная организация”).

References

1. Zhalilo, Ya.A., Kononenko, K.A. and Yablonskyj, V.M. (2014), “Systemna kryza v Ukrayini: peredumovy, ryzyky, shliahy podolannia: analit. dop.” [Systematic crisis in Ukraine: preconditions, risks, ways for overcoming], NISD, Kyiv, 132 p.
2. Kononenko, K.A., Parahonskyj, B.O. and Yavorska, G.M. (2016), “Systemna kryza mizhnarodnoyi bezpeky: Blyzkoshidno-Chornomorskyj prostir: analit. dop.” [Systematic security crisis: Middle East Region], NISD, Kyiv, 65 p.
3. (2015), “Pro Zaiavu Verhovnoii Rady Ukrainy “Pro vidsich zbroinii agresii Rosiiskoi Federatsii ta podolannia yiyi naslidkiv” [On counteracting the armed aggression of the Russian Federation and overcoming its consequences], Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 21.04.2015, No 337-VIII, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No 22, pp. 153.
4. Bohdanovych, V.Yu., Semenchenko, A.I. and Yezheiev, M.F. (2008), “Metody derzhavnogo upravlinnia zabezpechenniam nacionalnoyi bezpeky u yiyi vyznachalnyh sferah”, [Methods of state management for ensuring national security in its principal spheres], NADU, Kyiv, 136 p.
5. Law of Ukraine (2014), “Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo-okupovanii terytorii Ukrainy”, [On ensuring the rights and freedoms of citizens and legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine], No. 26, article 892.
6. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine (2015), “Pro vyznannia okremykh raioniv, mist, selyshch i sil Donetskoï ta Luhanskoï oblastei tymchasovo okupovanumu terytoriiamy”, [On the recognition of certain districts, cities, villages and villages of Donetsk and Luhansk Oblasts as temporarily occupied territories], No. 17, article 128.
7. President of Ukraine (2015), “Pro rishennia rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy pishchy vid 2 veresnia 2015 roku “Pro novu redaktsiu Voiennoi doktryny Ukrainy”, [On the act of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 2, 2015 “On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine], Decree of the President of Ukraine dated September 24, 2015, No. 555/2015, *Uriadovy Courier*, No. 178.
8. (2017), “Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi”, [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017”], NISD, Kyiv, 928 p.
9. Zharkov, Ya.M., Kompantseva, L.F. and Ostroukhov, V.V. (2012), “Istoriia informaciiino-psykhologichnogo protyborstva” [History of information and psychological confrontation], National academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, 212 p.
10. Galaka, O.M., Iliashov, O.A. and Pavliuk, Yu.M. (2007), “Osnovni tendentcii rozvytku ta imovirni formy voyen i zbroinyh konfliktiv maibutniogo”, [Main tendencies of development and possible war forms and armed conflicts of the future], *Science and Defence*, No 4, pp. 10-15.
11. Arzumaniyan, R.V. (2010), “Opredelenie voyny v 21 veke”, [War definition in the 21 century], *XXI annual conference on strategic research of the Army military college*, Erevan, 60 p.
12. “Analiz Batkenskikh sobytii 1999–2000 (Ispytaniie na prochnost: Batken 1999–2000 “chast dvadtsat chetvertaii)”, [Analysis of Batken events 1999–2000 (Strength Test: Batken 1999–2000 “Part Twenty Four”), <http://www.easttime.ru/analytic/kyrgyzstan/2013/05/14/analiz-batkenskikh-sobytii>.
13. Servatiuk, V.M. and Polishchuk, M.M. (2015), “Struktura nezakonnnyh zbroinyh formuvan ta osoblyvosti yihnioii taktyky diy na pvidennomu shodi Ukrainy”, [Structure of illegal armed formations and their tactics features in the south-east of Ukraine], *Military and Technical Sciences*, No 1, pp. 131-146, http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_vtn_2015_1_13.

14. Medytskyj, I.B. (2007), “*Vplyv socialnyh faktoriv na zlochynnist v umovah stanovlennia nezalezhnoii Ukrayinskoyi derzhavy*” [Social factors impact on the criminality during formation of independent Ukrainian state: dissertation abstract], National academy of the Interior of Ukraine, Kyiv, 20 p.
15. (2016), Russian new generation Warfare Handbook / Prepared for U.S. Army Asymmetric Warfare Group, 68 p., <https://portal.awg.army.mil>.
16. (2010), Radicalization: Relevant Psychological and Sociological Concepts / Prepared for U.S. Army Asymmetric Warfare Group, TJHU APL, 94 p., <https://portal.awg.army.mil>.
17. European Commission (EC) (2007), Guidelines for Integrated Border Management in the Western Balkans, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/cards/publications/ibm_guidelines_en.pdf.
18. (2005), Border Security and Management Concept: Framework for Co-operation by the OSCE Participating States, 13 Meeting of the Mimstenal council, Ljubljana, December, MC. DOC/2/05, <http://www.osce.org/mc/17452?download=true>.
19. (2000), “Khartiia yevropeiskoi bezopasnosti”, [Charter of European Security], Istanbul, (1999), *Man and law*, No 2, pp. 34–45, <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Reurosecharter.html>.
20. “President of Ukraine (2016), Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 4 bereznia 2016 “Pro Kontseptsiiu rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy”, [On the act of the Council of National Security and Defense of Ukraine dated March 4, 2016 “On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine”], Decree of the President of Ukraine dated March 14, No. 92/216, *Uriadovy Courier*, No. 52.
21. Kyrychenko, I.O., Allerov, Yu.V., Trobiuk, V.I. and Ursakii, Yu. F. (2006), “Aksiomychni osnovy teorii vzaemodiyi sluzhbovo-boiovyh system”, [Axiomatic principles of the theory of service and combat systems interaction], *Honor and Law*, Military Institute of the Ministry of the Interior, Kharkiv, No. 1, pp. 9-17.
22. (2015), “Kontseptsia integrovanogo upravlinnia kordonamy: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 roku № 1149-r.”, [The concept of integrated border management: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015, No. 1149-r.], Legislation of Ukraine, site of the Verkhovna Rada of Ukraine, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1149-2015-%D1%80>.
23. “Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia koordynatsii dialnosti organiv vykonavchoi vlady ta organiv mistceвого samovriaduvannia z pytan doderzhannia rezhymiv na derzhavnomu kordoni”, [On Approval of the Procedure for coordination of the activities of the executive bodies and local self-government authorities on compliance with the state border regime], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 18, 1999 No. 48, The Official Web Portal of the Verkhovna Rada of Ukraine, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/48-99-%D0%BF>.
24. President of Ukraine (2015), “Pro stratehiu stalogo rozvytku Ukraina – 2020: Ukaz Prezydenta Ukrainy”, [On the Strategy for Sustainable Development of “Ukraine – 2020”], Decree of the President of Ukraine dated January 12, № 5/2015, *Uriadovy Courier*, No 6.
25. Ursul, A.D. (2012), “Sinergeticheskii podhod k issledovaniiu bezopasnosti”, [Synergistic approach to security research], *NB: National Security*, No 2, pp. 1–47, http://www.e-notabene.ru/nb/article_207.html.
26. Lysenko, S.A. (2014), “*Teoriia upravleniia bezopasnosti sotsialnyh system (organizatsii): kurs leksii*”, [The theory of management of the social systems (organizations) safety: a course of lectures], Personal, Kyiv, 460 p.
27. Iston, D. (1997), “Kategorii systemnogo analiza polityky”, [Categories of system analysis policy], *Anthology of world political thought*, in 5 vol., vol. II, Moscow, pp. 630-642, http://www.e-notabene.ru/nb/article_67.html.
28. Prygozhyn, A.I. (2007), “*Dezorganizatsiia: Prychyny, vydy, preodoleniie*”, [Disorganization: reasons, types, overcoming], Alpina Business Books, Moscow, Synergistic organization, 402 p.

Надійшла до редколегії 28.07.2017

Схвалена до друку 7.09.2017

Відомості про авторів:

Купрієнко Дмитро Анатолійович

доктор військових наук доцент,
професор кафедри Національної академії Державної
прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького,
Хмельницький, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4086-1310>
e-mail: kupriyenko@ukr.net

Крутов Василь Васильович

доктор юридичних наук професор
Заслужений юрист України, віце-президент
Українського союзу промисловців і підприємців,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0972-4200>
e-mail: kv.gusp@gmail.com

Information about the authors:

Kupriyenko Dmytro Anatoliiovych

Doctor of Military Sciences Associate Professor,
Professor of Department, of National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine,
Khmelnyskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4086-1310>
e-mail: kupriyenko@ukr.net

Krutov Vasyl Vasyliovych

Doctor of Law Professor
Honored Lawyer of Ukraine, Vice-President of the
Ukrainian Union of Industrialists and Entrepreneurs
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0972-4200>
e-mail: kv.gusp@gmail.com

Талалай Дмитро Володимирович

доктор юридичних наук доцент
начальник наукової лабораторії
науково-організаційно центру
Національної академії
Служби безпеки
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5703-6555>
e-mail: talalaidv@gmail.com

Talalai Dmytro Volodymyrovych

Doctor of Law Associate Professor,
Chief of the Scientific laboratory
of the Scientific and Organization
Centre of National Academy
of the Security Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5703-6555>
e-mail: talalaidv@gmail.com

**СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ФОРМИРОВАНИЯ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
СОЦИАЛЬНЫХ СИСТЕМ БЕЗОПАСНОСТИ**

Д.А. Куприенко, В.В. Крутов, Д.В. Талалай

В статье на основе теорий устойчивости и синергетики обоснован методический подход к управлению синергетическим потенциалом формирования и устойчивого развития социальных систем безопасности. Основная идея предложенного подхода заключается в проведении анализа информационных кластеров указанных систем на предмет наличия и векторов направленности организационных потенциалов их компонентов, а также условий их реализации. Методический подход состоит из таких этапов: 1) выделение информационного кластера для исследования; 2) определение компонентного состава кластера, его структуры и связей между компонентами; 3) проведение анализа кластера в отношении сбалансированности интересов компонентов; 4) принятие и согласование решений по усовершенствованию существующих и определению новых правил порядка функционирования социальной системы безопасности; 5) разработка системы мониторинга безопасности, которая предназначена как для анализа угроз и рисков, так и состояния сформированности условий для выгодной деятельности всех участников социальной системы.

На основе этого обосновано принимаются решения по осуществлению управленческих воздействий на компоненты системы и условия их функционирования. Представленный подход целесообразно использовать при разработке концепций формирования и устойчивого развития социальных систем безопасности различных уровней.

Ключевые слова: социальная система безопасности, синергетика, организационный потенциал, взаимодействие, устойчивое развитие, моделирование систем.

**SYNERGETIC POTENTIAL OF FORMATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF SOCIAL SECURITY SYSTEMS**

D. Kupriyenko, V. Krutov, D. Talalai

The methodological approach to managing the synergetic potential of formation and sustainable development of social security systems based on theories of stability and synergetics has been substantiated in the article. The basic idea of the proposed approach is to analyze the information clusters of these systems for the presence and vectors of the direction of the organizational potentials of their components, as well as the conditions for their implementation. The methodological approach consists of the following steps: 1) the selection of an information cluster for research; 2) determining the component composition of the cluster, its structure and links between the components; 3) conducting analysis of the cluster relating to the balance of components interests; 4) adoption and approval of decisions on the improvement of existing and the definition of new rules of the social security system functioning; 5) the development of a security monitoring system, which is intended both for the analysis of threats and risks and the sufficient level of the formation of conditions for the beneficial activity of all participants in the social system.

From this reasonable decisions on the implementation of management impacts on the system components and the conditions for their functioning are made. The proposed approach is advisable to use while working out concepts for the formation and sustainable development of social security systems of various levels.

Keywords: social security system, synergetics, organizational potential, interaction, sustainable development, systems modeling.